

## Presentació



L'escola és una institució rellevant a la Itàlia actual. Se'n parla, s'escriu, no ha deixat d'estar al centre del debat polític i mediàtic; té a veure amb la política i l'acció de govern, però per damunt de tot implica les noves generacions i, amb elles, el futur del país. Des del naixement del Regne d'Itàlia, els pares de la pàtria, les ments més autoritzades, sabien que s'havia de confiar a l'escola tant el creixement civil de la ciutadania, aspecte clau per a la fundació d'una veritable democràcia, com una part important del procés de construcció nacional, tot sent conscients que només els valors culturals realment compartits, començant per la llengua, amalgamarien la diversitat i les particularitats italianes originals.

Fins i tot abans de la Unificació, la llei Casati, promulgada al Regne de Sardenya el 1859 i ampliada posteriorment al Regne d'Itàlia, feia obligatòria l'assistència als tres primers cursos de primària i, per tant, pretenia garantir que tothom tinguera un coneixement bàsic dels rudiments de la escriptura i l'aritmètica. La inversió en educació, que tenia finalitats fonamentalment civils, va ser confirmada per la llei Coppino (1877), que va organitzar el sistema escolar. El resultat va ser que la taxa d'analfabetisme va passar del 74% el 1861 al 13% el 1941. Estudis recents sobre l'analfabetisme funcional confirmen que aquell procés virtuós es va interrompre a mitjans de l'última dècada del segle passat.

A la dècada de 1880, llibres molt populars que ara s'inclouen entre els grans clàssics de la literatura italiana de tots els temps, com *Cuore* d'Edmondo De Amicis o *Pinocchio* de Carlo Collodi, van marcar l'interès pel món de la infància i l'escola. Després, durant el segle XX, es van succeir iniciatives, reformes i debats que veien sempre l'escola com el seu eix. Progressivament s'ha obert el camí d'una literatura creativa contemporània que mirava l'escola des de múltiples punts de vista, com a nucli d'agregació d'una societat canviant i com a lloc d'experiències individuals i col·lectives de creixement, i certament d'iniciació a la vida adulta. No és casualitat que, sobretot en els darrers anys, hagen estat en moltes ocasions professors o antics professors els qui han pres la iniciativa

i han obert noves vies literàries al voltant de la temàtica de l'escola: per exemple, resulten rellevants les intervencions creatives d'autors com Domenico Starnone, Marco Lodoli, Paola Mastrocola, Bianca Pitzorno, Ugo Cornia, Gian Mario Villalta, Alessandro D'Avenia o Edoardo Albinati. Moltes de les seues novel·les i contes han tingut adaptacions cinematogràfiques, de vegades amb èxit, així com altres pel·lícules derivades de guions originals.

Com en la literatura, també en el cinema italià s'ha tractat constantment el tema de l'escola i fins i tot el de la universitat: podem esmentar, retrocedint en el temps, una comèdia com *Maddalena... zero in condotta* (Vittorio De Sica, 1940) o, ja en ple neorealisme, una petita però poc coneguda obra mestra, *Mio figlio professore* (Renato Castellani, 1946), i després *Il maestro di Vigevano* d'Elio Petri (1963), basada en la novel·la homònima de Lucio Mastronardi: tant la novel·la com l'adaptació cinematogràfica han estat capaços de posar de manifest les contradiccions del sobtat desenvolupament industrial italià d'aquells anys, per arribar a una autèntica fita que va ser la docu-ficció *Diario di un maestro*, dirigida per Vittorio De Seta i emesa per RAI el 1973, amb grandíssim èxit de públic. Després d'algunes perles que sense dubte val la pena redescobrir i estudiar (*Chiedo asilo*, del 1979, una incursió poètica de Marco Ferreri i Roberto Benigni a l'escola infantil), arribem a una pel·lícula "generacional" com *La scuola* di Daniele Luchetti (1995), a l'interès per l'escola d'un dels cineastes més populars dels últims anys (el Paolo Virzì d'*Ovosodo* i *Caterina va in città*) o a altres productes recents menys compromesos, que tanmateix formen part d'una autèntica "tendència" adreçada sobretot a un públic adolescent (pensem en *Notte prima degli esami*, dirigida per Fausto Brizzi el 2006, i els seus seguidors). Com a prova de la centralitat de l'escola en l'imaginari col·lectiu, el món de la televisió també hi ha parat atenció amb sèries i drames centrats en la figura del professorat i en les complexes relacions que es construeixen a les classes.

El debat d'avui dia sobre les escoles a Itàlia es veu afectat per la tendència de la política cap als resultats immediats, ja que la classe dirigent no té una visió estratègica i a llarg termini dels destins d'un país embolicat en l'adhesió acrítica al mercat i a les ideologies de moda. Els aspectes que la premsa i els mitjans de comunicació fan aflorar en un debat públic cada cop més asfíxiat estan relacionats sobretot, de fet, amb la capacitat de l'escola de preparar per al món laboral, quasi com si la institució educativa només tingués la finalitat de formar per a les professions, i ja no la tasca d'educar i formar ciutadans conscients dels seus drets i deures envers els altres. Són poques les veus que recorden que sempre hi ha temps per aprendre un ofici, mentre els anys més fèrtils de formació en què hom entra en contacte amb els grans clàssics de la literatura, amb la poesia, amb l'art, amb el patrimoni cultural, amb el que

ensenya la història, amb la lògica matemàtica, amb les ciències, amb les reflexions de la filosofia, constitueixen un període únic i irrepetible en la vida i en la història humana dels adolescents, i s'haurien de dedicar a una activitat sense més finalitat que aprendre els fonaments del pensament i de la bellesa. Però aquest és a hores d'ara un discurs utòpic en un país com Itàlia, on la idea del bé públic sembla haver decaïgut.

Els qui treballen a les escoles i a la formació saben bé que aquesta, fins i tot en la seua vessant professionalitzadora, ha de fer o hauria de fer precisament això, en cas contrari un dels eixos fonamentals de la societat i del futur corre el risc de transformar-se simplement en una agència d'ocupació, perdent aquest paper essencial d'educació i formació de ciutadans responsables que, malgrat tot, malgrat la davallada del finançament, malgrat la marginació social del professorat, l'escola continua tenint, no de manera residual, perseverant en el paper que hom li voldria negar. No de manera residual, perquè en la polarització i fragmentació de les xarxes de relació social que caracteritzen el nostre temps, l'escola s'ha mantingut potser com l'únic espai públic on perviu una relació social concreta, en la xarxa que es crea entre els alumnes, els professors i les famílies; un dels pocs llocs reals que queden on s'aborden (o s'haurien de tractar) els temes de manera col·lectiva i on tothom participa en un espai de debat comú sobre temes no virtuals, experimentats junts i de primera mà. Les qüestions de l'escola són qüestions de tots, i l'escola és potser l'última frontera de una acció social col·lectiva. Per això, potser, es percep cada dia de manera més clara la voluntat de buidar-la de continguts i, en canvi, de fer residual la importància del seu paper social.

El repte que aporten les noves tecnologies, fonamental a les escoles i a la societat actual, representa una dificultat afegida en un panorama cada cop més descoratjador, segons el que contenen els professors que viuen el dia a dia a les classes de tots els nivells, amb alumnes que estan sobretot atents a la pantalla del seu telèfon i professors la professió dels quals és cada cop menys atractiva perquè està mal pagada (almenys a Itàlia) i s'ha transformat amb els anys, en especial els més recents, en una mena de rutina funcional, entre estranys formularis, terminis a cada moment, circulars que cal anar registrant obsessivament per no arriscar-se a recursos administratius; i tot contrasta amb les ridícules apel·lacions des de dalt per potenciar l'excel·lència. Però la humanitat i la preparació del professorat també compensarà el menyspreu del ridícul, amb l'esperança que el vent pugui canviar i que s'impose una nova idea de societat, més col·laboradora i solidària, al centre de la qual es trobe l'escola, la formació, per damunt de tot cívica, de les noves generacions i, amb elles, una idea de futur.

El dossier d'aquest número de *Quaderns d'Italìa* pretén reflectir la necessitat d'investigar la representació de l'escola en la història més o menys recent de la literatura i el cinema italians, juntament amb altres formes d'expressió artística com el teatre. Hom va convidar els autors a elaborar assaigs dedicats a obres literàries, teatrals i cinematogràfiques que, en diversos moments històrics i des de diferents punts de vista, han entrat a les aules, a les sales de professors, als passadissos i als patis de les escoles italianes i han representat la seua vitalitat i complexitat. Les aportacions sobre literatura van des del reconeixement de la condició de les mestres i de les escoles italianes, quasi sempre "perifèriques", entre els segles XIX i XX (Vilei, Palma), fins a la imatge de l'escola-presó que recorre diverses obres (Gallina), a estudis centrats en autors del segle XX com Aleramo, Bontempelli, Tozzi, Bilenchi, Guareschi, Cassieri i Budini (Tomassini, Bozic, Ceccarelli, Barracco, Marri, Iacoli). En el vessant cinematogràfic, ens movem entre l'escola post-1968 i ja *pop* de Bianca de Moretti (Macaluso) i algunes experiències rellevants del cinema documental en aules "difícils" de la nostra contemporaneïtat (Fatone). Finalment, dos assaigs aborden un tema col·lateral a les representacions escolars per donar compte, d'una banda, del valor pedagògic, i en cert sentit revolucionari, del teatre realitzat pels alumnes (Mele), i de l'altra la possible demarcació d'un cànon literari del segle XX a partir dels manuals adoptats (Anelli).

Les continuïtats i les discontinuïtats en la representació del món escolar presenten un quadre variat i heterogeni, que d'una banda reflecteix les diferents situacions i contextos històrics canviants en què han actuat mestres i professors, i de l'altra representa, també en la reelaboració artística, els desitjos i les passions dels autors, de vegades vinculats professionalment al món de l'educació primària i secundària. Els assaigs, a més de proporcionar una visió detallada de les diferents maneres en què l'escola ha estat viscuda i representada des de la Unitat fins avui dia, esperem que també siguin útils per reflexionar sobre el seu paper global en la societat, sobre el moment que l'escola viu en la Itàlia actual i sobre les perspectives que està destinada a seguir en el futur.

Juan Carlos de Miguel y Canuto  
Luca Marcozzi  
Paolino Nappi